

DOI: 10.7596/taksad.v1i3.59

VALİ NECİP PAŞA VE İRAK'TA KÂDİRİYYE TARİKATI¹

Butrus Abu-Manneh²

Terc: Dr. Hüür Mahmut YÜCER

Gürcü Necip Paşa 1842'de Bağdat'a vali olarak tayin edildi. Görevi, sıradan bir görev değildi. Özel yetkilerle donatıldı (*bi'l-istiklâl*), doğrudan Tanzimat kurallarının uygulanması ve merkezi yetkilerin vilayette toplanılması görevi kendisine verildi.³ O zamanlar Irak için bu durum elbette kolay bir iş değildi.

Necip, Babîâlî'de üst makamlardan hoşlanan İstanbul'un elit bir ailesinden gelmekteydi. İsminin işaret edeceği üzere ailesi Kafkasya/Gürcistan'dan gelmektedir. Bağdat'a vali olarak atanmadan önce bir yıl kadar Şam valiliği yapmıştı. Daha önce II. Mahmud devrinin sonlarında ise Adalet Bakanı (*Daâvî Nâzırı*) ve Abdulmecid döneminde de (Haziran 1839) Askerî lojistik Bakanı (*Mühimmât-ı Harbiye Nâzırı*) olarak görev yapmıştı.⁴

Kariyerinin ilk yıllarında, İstanbul'a gelen (1819 civarı) Süleymaniye ve Bağdat'ta meşhur Nakşî-Müceddidî şeyhi Hâlid-i Bağdâdî'ye bağlandı. Artık gerçek Sünnî-Müslüman olduğunu kanıtlayan bir Hâlidî mensubu olmuştu.⁵

Hâlidî müntesibi olması Bağdat'a gönderilmesinde Babîâlî'nin kararını etkilemiş olabilir. Bunun için Sultanın kararnamesinde (*İrâde*'sinde); "Necip Paşa'nın Bağdat'a vali atanmasının kabul edilebilir bir nedeni vardır" denilmektedir.⁶

¹ Bu makale, "The Wâlî Nejîb Pâhsâ And The Qâdirî Order in Iraq", adıyla *Journal of the History of Sufism*, (eds. Th. Zarcone, E. Işın, A. Buehler), İstanbul, Simurg P., 2000, 1-2, 115-122'da yayınlanmıştır.

² Butrus Abu Manneh: Aslen Filistin asıllı bir Arap olup İsrail vatandaşıdır. Doktorasını 1971 yılında Oxford Üniversitesinde tamamladı. Uzun süre Hayfa üniversitesinde çalıştı, şu anda Kuzey Kudüs'teki Hebrew Üniversitesinde çalışmaktadır. Çalışma alanı Orta Doğu, Nakşibendilik, Tanzimat dönemi Osmanlı Tarihi'dir. Yayınlanmış çok sayıda makalesi bulunan yazar halen Nakşibendilik üzerine çalışmalarını sürdürmektedir. Eserlerinden bazıları şöyledir: 1. Some aspects of Ottoman rule in Syria in the second half of the nineteenth century: reforms Islam and caliphate (1971) 2. Studies on Islam and Ottoman Empire in the 19th century: (1826-1876) İstanbul isis Yayıncılık 2001.

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (bundan sonra: BOA), *Dahiliye İradeleri*, no. 2749, 24 Safer 1258/6Nisan 1842 tarihli.

⁴ *Sicil-i Osmânî* (bundan sonra: SO), c.IV, ss. 545-6.

⁵ Es'ad Sâhib, *Buğyetü'l-vâcid fî mektûbât-ı Mevlânâ Hâlid*, (Damaskus, A. H. 1234/1915-16), ss. 119, 128-129, 144, 181-2.

Gerçekten Necip Paşa'nın İslam anlayışı tasavvufa daha yakındı. Ona göre tarikatlar âyinleri ve uygulamalarıyla Ortodoks İslam'dan ayrılmaktadır. Tasavvuf şeyhlerine inanma, velilerin türbelerine saygı duyma, Allah katında velilerin şefaati hakkının olması onun temel inançlarındandı. Bundan da öte onun gözünde, zâviye (tarikat yapısı) ve zikir merâsimi inanan bir Müslümanın makul mânevi çevresidir. Sonuçta 1842'nin son aylarında Bağdat'a ulaştığında kendi tarikatı Hâlidîlik de dahil tarikatların durgun ve şeyhlerin yaşantılarının sönük olduğunu görünce şüphesiz endişeye kapıldı.

Gürcü Necip Paşa, Bağdat'a vali olarak atanmadan önce vilayet üç kuşak boyunca Memluk valilerince idare edilmişti.⁷ Yönetimleri 1831'de yıkıldıktan sonra Vali Ali Rıza Paşa (1831-1842) göreve geldi.⁸ Bütün bu idâreler süresince tarikatlara yeterli önem verilmedi veya tasavvufî hareketler desteklenmedi. Bunun tek istisnası Müftü Sadreddin el-Haydarî ve Casim Bey el-Şâvî'nin gayretleriyle Bağdat'da kurulan (1815 civarında) Hâlidî zâviyesidir. Vali Said Paşa, eski bir okul olan Medresetü'l-Ahsâiyye'yi tamir ve dekore ettikten sonra gönlünü almak amacıyla Casim Bey'e vermişti.⁹ Memlûk idarecileri doğudaki İran Şiiileri ve özellikle de güney doğudaki Vahhabî tehlikesiyle karşılaşınca Bağdat'ta büyük binalar yaptırarak veya birçok camiye tamir ettirerek Sünnî-Ortodoks inancını canlandırdılar.¹⁰ Bu politikanın büyük kardeşi Süleyman (1780-1802) ve Davud (1817-1831)'un yönetiminde de sürdürüldüğü açıktır. Davud'un 1831'de azledildiği sırada Bağdat'ta ortalamanın üzerinde fazladan olmak üzere eğitime devam eden 28 medrese bulunuyordu.¹¹

Ali Rıza'nın yönetiminde de devlet işleri aynen devam etti. Onun, Bektâşîliğe mesafeli durduğu,¹² diğer Sünnî tarikatlardan ayrı tuttuğu, şeyhleriyle yüz yüze gelmekten kaçındığı görülmektedir. Diğer taraftan aynı dönemde bazı Iraklı Arap ulemayı destekleyerek memuriyet verdiğini anlamaktayız. Bunların en meşhuru Mahmud Şehâbeddin Âlûsî idi. Ali Rıza onu daha gençken 32 yaşında Bağdat Hanefî müftüsü ve o dönemde şehirdeki en meşhur ilimler enstitüsü olan Mürcan Medresesi'ne baş müderris olarak atadı.¹³

⁶ BOA, *Dahiliye İradeleri*, no. 2749

⁷ bkz. Abbas el-Azzavî, *Târîhü'l-Irak beyne ihtilâleyn*, 8 cilt, (Baghdad, 1935-56) (bundan sonra Azzavî, *Târîhu'l-Irak*), c. 6. yine bkz. S. H. Longrigg, *Four Centuries of Modern Iraq* (Oxford, 1925) ss. 187-277.

⁸ A. g. e., ss. 274-282; ve Azzavî, *Târîhü'l-Irak*, c. 6, ss. 311-331

⁹ I. Fasih el-Haydarî, *Mecdü't-tâlid fî menâkibi's-Şeyh Hâlid*, (İstanbul, A. H. 1292), ss. 34-35.

¹⁰ İbrahim el-Durûbî, *el-Bağdâdiyyûn ahhâruhum ve mecâlisuhum* (Bağdad, 1958) ss. 299-300, 302, 313, 319-20, 328-9, 333, 345; yine bkz. Azzavî, *Târîhu'l-Irak*, c. 6, ss. 112, 148, 333,-5.

¹¹ Durûbî, *aynı yer*.

¹² Bkz. Ali el-Verdî, *Lemahât ictimâiyye min târihi'l-Irak el-Hadîs*, 2 cilt (Bağdat 1971) s. 85. (bundan sonra Verdî, *Lamahât*); cf. Longringg, *Four centuries....* s. 283: "Ali Rıza.... Zihnimi biraz açtı... aşırılık göstermedi"

¹³ Mahmud Şehâbeddin Âlûsî için bkz. "Abbas el-Azzavî, *Zikrâ Ebî el-Hânâ el-Âlûsî* (Bağdat, 1958), yine bkz. Ali A. Alûsî, *el-Durru'l-muntazar* (Bağdat, 1387/1967), ss. 15-33; yine bkz. Ali Behçet el-Ahârî, *Âlâmu'l-Irak* (Kahire A. H. 1345) ss. 21-43.

Dahası selefti Davut Paşa'nın politikalarını takip eden Ali Rıza'nın, Bağdat'ta çok sayıda Arap şairi desteklediği görülmektedir. Gerçekten kethüdası Musul'un çok iyi tanınan şairi Abdulkâdir el-Umârî, diğerleri de ona yakın kimselerdi.¹⁴ Birçok neden Ali Rıza'yı yükselen sınıf Arap uleması ve edebiyat adamlarına karşı iyiliksever yapmıştır. Yönetim tarzı gerçekte Osmanlı ve Memlûklülere arasında köprü konumundaydı. Sonuçta idare tarzında herhangi bir değişikliğe gidemedi, seleftinin politikalarını devam ettirdi. Yine memurları Mısırlı İbrahim Paşa'nın Suriye'yi işgaliyle karşılaştı. Bu durum onu az da olsa değişime yönlendirebilirdi. Sonunda Necip Paşa, 1842'de Bağdat'a ulaştığında tasavvufî ortam çok fena durumdayken ihyâ edilen Sünnî/Ortodoks eğitimi ve yükselen Arap Edebiyatı ile karşılaştı.

İslam tasavvufunun büyük mü'mini olarak yeni vali, tarikatları desteklemeye başladı. Hem de sadece kendi tarikatını değil aynı zamanda merkez zâviyesi Bağdat'ta bulunan Kâdirîliği de destekledi. Aşağıda onun Irak'taki Kâdirîliği canlandırmak için yaptığı katkıları ele alacağız. Hâlidîliğe gelince Bağdat'ta yeniden kurma teşebbüsünde bulunduğu zâviyeyi başka bir çalışmamıza bırakacağız.

Necip Paşa ve Irak'ta Kâdirî Tarîkatı

Bağdat eyâletinde üç Kâdirî merkezi bulunmaktadır. İlki ve en önemlisi Bağdat'ın içerisinde. Kâdirîliğin merkez âsitânesi olan bu mekan, kendinden sonra tarîkatın adıyla anıldığı Abdulkâdir Gîlânî hazretlerinin (ö.1166) türbesini, bir camiye ve türbede geçici bir süre ikâmeti arzulayan dervişlerin kaldığı odaları içermektedir.¹⁵

İkinci merkez geniş bir Kâdirî zâviyesinin bulunduğu Kerkük'te ve üçüncüsü Süleymâniye ile Erbil'dedir. Çalışmamızda ilk iki zâviye üzerinde duracağız. Necip Paşa'nın Süleymaniye ve Erbil zâviyesine yaptığı katkıya gelince hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.¹⁶

Bağdat'taki Kâdirî merkezi Abdulkâdir Gîlânî'nin oğullarından Abdurrezzak'ın neslinden gelen Gîlânî ailesinin rehberliğinde yaşatılmaktadır.¹⁷

¹⁴ Abdulkâdir Umârî için bkz. Abdulkâdir el-Fârûkî el-Umârî, *Tiryâku'l-Fârûkî min münşâati'l-Fârûkî*, (Kahire, A. H. 1316), ss. 448-454 ve Abbas Azzavî, *Tarihü'l-edebi'l-Arabî fi'l-Irak*, 2 cilt (Bağdat, 1382/1962), ss. 324-327.

¹⁵ Mahmud Şükrü Âlûsî, *Târih-i mesâcid Bağdat ve athârihâ*, (Bağdat, A. H. 1346) ss.48-53; yine bkz. Tarık J. Cennâbî, "el-Imâretü'l- Irâkiyye", bölüm 5 *Hadarâtü'l-Irak'tan* c.10, (Bağdat, 1958), ss. 308-310; ve Babanzâde İsmâil Hakkı, *Irak Mektupları* (İstanbul, A. H. 1329), ss.145.

¹⁶ Irak'taki Kâdirî zâviyelerinin listesine için bkz. İbrahim el-Durûbî, *Ba'zu'l-ashâb fi hâyâti's-seyyid Şeyh Abdulkâdir Gîlânî* (Bağdat, 1374/1955), ss.49-51.

¹⁷ Muhammed Salih Sühreverdî, *Lübbü'l-elbâb*, 2 cilt (Bağdat, 1351/1933), c.2, ss.124-127; yine bkz. İbrahim A. el-Durûbî, *el-Muhtasar fi târih; Abdulkâdir el-Gilânî ve evlâduhû* (Karaçi), ss. 28. ve 158. (bundan sonra Durûbî, *el-Muhtasar*)

Valiler türbeye bu ailenin fertleri arasından atama yapmaktadır. Buna ilaveten o da Osmanlı'ya Bağdat *Nakîbü'l-eşraf*ı olarak hizmet etmektedir. Yine postnişin olan şeyh, Arap topraklarında büyük mal ve mülkü bulunan tekke vakfına mütevellilik etmektedir. Gîlânî ailesinin muhterem fertleri üzerinde toplanan bu üç görev ona şehirde dikkat çekici saygın bir mevkii sağlamaktadır.¹⁸ Fakat Memlûk idarecileri ile Ali Rıza'nın tasavvuf ve tarîkatlara ilgi duymamaları nedeniyle hankâh şeyhleri, oldukça hürmet gösterilen 19. yüzyıl sonlarına kıyasla asrın başlarında fazla güçlü gözükmemektedirler. Hatta şeyhler bazen valilerden sıkıntı da çekmişlerdir. İla-âhir Nakîbü'l-eşraf Seyyid Ramazan, Vali Süleyman Paşa (1810) hakkında araştırma yapmak üzere İstanbul'dan gönderilen Hâlet efendi ile görüştü. Süleyman Paşa, Seyyid Ramazan'ı zehirleyerek görevden uzaklaştırmıştı.¹⁹ Üstüne üstlük halefi, nakiplerden Seyyid Mahmud b. Zekeriyâ, biri Davut Paşa (1836) diğeri Ali Rıza Paşa tarafından olmak üzere iki defa sürgün edilmişti.²⁰ Gerçekten bu dönemler Kâdirî hankâhı postnişinlerinin güvenliği için talihsiz bir dönemdi. Takip eden yıllarda mamafih değişik koşullarda şehirde kuvvetli ve muhalifsiz bir konum elde etmeye başladılar.

Seyyid Mahmud, çocuksuz olarak 1258/1842'da vefat edince yeni vali Necip Paşa yerine Abdulkâdir Gîlânî'nin diğeri oğlu Abdulaziz'in neslinden gelen Ali b. Selman'ı atadı. Aile biyografisini yazan Durûbî; Şer'î normlara göre Abdulkâdir Gîlânî'nin soyundan gelenler arasından en yaşlı erkek göreve atandığı için, postnişinliğin Gîlânîlerin bir kolundan diğeri geçmesini doğru bulmaktadır. “.....Şer'î normlar.... Bağdat Kadısı'na göredir”.²¹ Mamafih Durûbî, Ali'nin babası Selman b. Mustafa'nın “*Nakîbü'l-eşraf*” olarak hizmet ettiğini eklemeyi ihmal etmiştir. Fakat biz de bunun kesin tarihini bilememekteyiz.²²

Abdulkâdir Gîlânî'nin kabrine türbedar olarak tayin edilen Seyyid Ali, selefleri gibi zâviyenin şeyhliğine ve türbe vakıflarına nezâret etmekte ilâveten Nâkîbü'l-eşraflık yapmaktaydı. Yine Seyyid Ali bu görevler yeterli değilmiş gibi Nakîb olarak vilâyette yeni kurulan *Meclis-i İdârât*'in üyesi olmuş, valiye yakın bir mevkiiye ve şehirdeki statüsünü yükselten bir konuma gelmişti.²³ Bu vazifesini, meclisin daimî üyesi olarak, öldüğü 1289/1872 tarihine kadar 30 yıl sürdürmüştür.

Necip Paşa göreve başlamasından bıraktığı tarihe kadar yedi yıl boyunca (1842/1849) Seyyid Ali'ye desteğini devam ettirdi. Dostane ilişkilerini sürdürdü. Hatta bazı gözlemciler

¹⁸ Bağdat'taki Nakîbü'l-eşraf'ın görevleri için bkz. Sühreverdî, *Lübbü'l-Elbâb*, c.2, s.124; yine bkz. İmâd Abdusselâm Rauf, “*Tanzîmâtü'l-İctimâiyye*”, *Hadarâtü'l-İrak* içerisinde c.10, ss.132 ve 138 vd.

¹⁹ Rauf, “*Tanzîmâtü'l-İctimâiyye*”, s. 134; Halet Efendi'nin Bağdat'taki vazifesi için bkz. *Târih-i Cevdet* (İstanbul 1309) c.9, ss. 206; ve Azzavî, *Tarihü'l-İrak*, c. 6, ss. 195-205.

²⁰ Bkz. Durûbî, *el-Muhtasar*, s. 155. ve Azzavî, *Tarihü'l-İrak*, c.7, s. 31.

²¹ Durûbî, *el-Muhtasar*, s. 168

²² Durûbî, *Ba'zu'l-ashâb*, s. 21; Haşim el-Azamî, *Tarihü'l-Camî eş-Şeyh Abdulkadir Gîlânî*, Bağdat 1391/1971, s. 97.

²³ BOA, *Mesâilî'l-Mühimme İrâdeleri*, Bağdat, nr. 2046; Cemâziyelâhir 1262/ Mayıs 1846 tarihli ve 3-10 Şevval 1262/3 Ağustos 1849; yine bkz. Azzavî, *Tarihü'l-İrak*, c. 8, ss. 16-17.

paşanın bağlanmadığı halde Kadirî mürîdi olduğunu sandılar.²⁴ Paşa'nın Seyyid Ali'ye karşı bu şekilde davranmasının, kendisinin Kadirîliğe karşı teşvik ve motive eden şey olduğuna inanılır.

Seyyid Ali kendi döneminde ilk iş olarak, selefi Seyyid Mahmud zamanında büyük miktarda gasb edilen zâviye vakıflarını yabancı ellerden kurtarmaya koyuldu.²⁵ Valinin desteklemekten hoşlandığı Ali, bunun için Bağdat Şer'î mahkemesinde uzun süreli bir hukuk mücadelesi yaptı ve başarılı oldu. Bunu takiben Necip Paşa İstanbul'daki Evkâf Nazırı'ndan benzer kayıpların tekrarlanmaması için Kadî'nin kararının yeniden onaylamasını rica etti.²⁶ Ricasına cevap olarak yıllardır biriktirilen vakfiyeler için 1261/1845'te Babîâlî tarafından "kapsamlı bir onay" alınmış oldu.²⁷

Kadirî Hankâhı vakıflarının yeniden düzenlenmesiyle kötüye kullanmaların önüne geçilmiş oldu. Böylece zâviyenin serveti arttı ve Seyyid Ali'nin çalışmalarında cömertçe harcama yapma imkanı sağlandı. Bunu takiben Ali, tarîkatın yayılmasına önem verdi. Gîlânî ailesinin tarihini yazan Durûbî "yenilikçi bir tarîkat olarak Kadîrîliği yaymaya çalıştı ve Kadîrî âsitânesinin prestijini artırmadaki yerini korudu" diye yazmaktadır.²⁸ Diğer bir deyimle Vali Necip Paşa sadece zâviyeyi zenginleştirmekle kalmamış aynı zamanda Seyyid Ali'nin dolayısıyla Kadîrîliğin şehirdeki konumunu geliştirmiştir. Onun döneminde Ali, en güvenilir müşaviri ve şehrin gözde önderlerinden oldu. Gerçekten bundan sonra diğer valiler de Seyit Ali'ye Necip Paşa gibi iyi davrandılar. Mesela 1857 ve 1863'te Seyyid Ali, halefleri Mehmed Reşid ve Namık Paşa zamanında Nakîbü'l-eşraf ve vakıf zâviyedarlığı görevleri ile bu görevlerin neslinden gelenlere aidiyeti hakkını elinde tutmaya devam etti.²⁹

Seyyid Ali 1872'de vefat edince geriye Gîlânî ailesini Bağdat şehrinin en saygın ve en güçlü ailesi olarak bıraktı. Önceden kararlaştırıldığı için en büyük oğlu Selman babasının makamını ve görevlerini miras olarak devraldı.³⁰ Selman'ın Nisan 1898'de vefatında üvey kardeşi Abdurrahman görevi üstlendi. Abdurrahman'ın bu sorumluluklarına I. Dünya savaşı sırasında Irak'ın ilk Başbakanı olması da eklenmiştir.³¹

Necip Paşa ve Kerkük'te Şeyh Abdurrahman Talabânî

²⁴ Azzavî, *Târihü'l-İrak*, c. 7, s. 83; "tamassaka bi't-tarîkati'l-kâdiriyye tamassukan kaviyyen" yine bkz. Farukî el-Ömerî, *Tiryâku'l-Fârukî*, s. 246.

²⁵ Durûbî, *el-Muhtasar*, ss. 168-170; Azzavî, *Târihü'l-İrak*, c. 7, s. 83.

²⁶ BOA, Dahiliye İradeleri, nr.4717, 24 Zilkâde 1260/Aralık 1844; Durûbî, *el-Muhtasar*, ss. 104-105.

²⁷ A.g.e., s. 105; Durûbî, *el-Bağdâdiyyûn ahabâruhum ve Mecâlisuhum*, s. 5; Dipnot 1'de o bütün bu onaylar "Bağdat Şer'î mahkemesince onaylanıp kaydedilmiştir, Kadîrî vakıfları için özellikle korunmuştur"; Azamî, s. 103.

²⁸ Durûbî, *el-Muhtasar*, s. 168

²⁹ a.g.e., ss. 170-171.

³⁰ Sühreverdî, *Lübbü'l-elbâb*, c. 2; ss.128-132.

³¹ A.g.e.,ss.133-154.

Irak'taki ikinci Kâdirî merkezi Kürt şehirlerinden en büyüğü olan Kerkük'tedir. Kâdirî zâviyesinin şeyhi Abdurrahman Halis³², in ailesi Kerkük bölgesindeki bir köy olan Tâlibân³³, dan gelmektedir. Sonuçta aile Talabânî diye adlandırılmıştır.

Şeyh Abdurrahman, Kerkük'te 1212/1797'de doğdu ve babası Şeyh Ahmed'in vasıtasıyla Kâdirîliğe girdi. Tekkenin kurucusu Şeyh Mahmud Zangânî Kerkük bölgesinde Zangana kabilesinin reisiydi. Şeyh Mahmud, Kâdirîliğe Hindistanlı Kâdirî şeyhi Ahmed Hindî el-Lahorî'nin aracılığıyla bağlanmıştı.³⁴

Şeyh Abdurrahman bir şair olarak meşhur olmuştur. Şiirlerini Türkçe ve Farsça iki dilde yazmıştır. İstanbul'da 1868'de basılan *Divânı* iki dildeki şiirlerini içermektedir.³⁵ İbrahim Haydarî'ye göre şiirlerinde Celâleddin Rûmî ve diğer sûfî şairlerin etkisi görülmektedir.³⁶ Yine O, Şeyh Abdulkâdir Gîlânî'nin biyografisini içeren Ali Nurbahşî'nin *Behçetü'l-Esrâr* adlı eserini Farsça'dan Türkçe'ye çevirmiştir.³⁷ Şeyh Abdurrahman 1275/1858'de vefat ettiğinde geriye iki oğul bıraktı. Büyüğü Ali ve küçüğü de babası gibi bir şair olan belkide daha iyi tanınan Kürtçe, Türkçe, Farsça şiirler yazan Rıza (1837/1910)'dır.³⁸ Aile fertleri sadece tasavvuf şeyhi olarak değil aynı zamanda çok iyi edebiyat adamı olarak da ünlenmiştir. Kerkük'teki zâviye edebiyatçıların toplantı yeri olmuştur.

1848 Baharında Vali Necip Paşa Babiâlî'ye bir not yazdı. Kerkük zâviye şeyhi Abdurrahman, Bağdat Kâdirî âsitânesi vakıf gelirlerinden tekkesinin harcamaları için aldığı yıllık 500 kuruşluk geliri almayı nazikçe reddettiğini belirtti. Şeyhin, zâviyede ikâmet eden çok sayıdaki dervişinin bu vakıf gelirleriyle yaşadığını vali eklemektedir. Şeyh her yıl yüzden fazla müridiyle âsitâneyi ziyaret ettiğini ve birkaç ay orada kaldığını belirtti. Sonuçta tekke için tahsîsât almasının münasip olmadığı bunun yerine Bağdat vakıflarından 1500 kuruş fazla olarak vilayet bütçesinden yıllık 900 kuruş tahsîsât rica etmektedir.

Necip Paşa üstüne üstlük Şeyhin zâviye camisi, imam-hatip ve diğer görevliler için aynı kaynaktan 1500 kuruş daha istediğini eklemektedir. O bunlara ilaveten kardeşleri, bazı müritleri ve tekkeye bağlı kırk esnafın belirli vergilerden muaf tutulmasını istemektedir. Necip Paşa notunu tekke ve caminin yanında bir medrese yapıldığı iki-üç yüz öğrenci ve müridin bulunduğunu haber verdiği şeklinde sürdürmektedir. Onlar zamanını ilim, zikir ve kudretli, yüce

³² Mehmed Tahir Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, İstanbul 1333, s. 131 (bundan sonra *OM*) yine bkz. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c.1, (İstanbul Seha Neş. 1990) ss. 129-132.

³³ "Tâlibân" "Talabân" şeklinde de yazılmaktadır. Bkz. Longringg, *Four Centuries...*, s. 6 ve İraq 1900'dan 1950 (London 1956) ss. 26, 72.

³⁴ Bkz. Vassâf, *Sefîne*, ss. 129 vd.

³⁵ Mir Basrî, *Âlâmu'l-Kurd* (London 1991), s. 112 ve *OM*, s. 131.

³⁶ İbrahim Haydarizâde, "Terâcim-i ahvâl-i Sûfiye", *Tasavvuf*, nr. 4; 13 Rebûlâhir 1329 (13 Nisan 1911), ss. 3-5.

³⁷ *OM*, c. 1, s. 131; Basrî, *Âlâmu'l-Kurd*, s.112.

³⁸ Basrî, *Âlâmu'l-Kurd*, s.56 ve ss. 112-115; yine bkz. C. J. Edmonds, "A Kurdish Lampoonist: Shaikh Riza Talabânî", *Journal of the Royal Central Asian Society*, c. XXII (1935) ss. 111-123.

rablerine namazla geçirmektedir. İlâveten diğer yerlerdeki birkaç tekkede kırk-elli civarında mürit de aynı tarzda vakitlerini geçirmektedir. Necip, yazısını büyük şeyhin isteklerinin karşılanması tavsiyesiyle bitirmektedir. Çünkü o güvenilir bir şeyhtir, yaptığı iyiliklere değerlidir.³⁹

Meclis-i Vâlâ'nın onaması üzerine sultanın *Îrâdesi* yayınlanmıştır. Çünkü şeyh isteklerine riâyet edilen zevattan biridir. Meclis tahsîsâtın 1500 kuruş artırılmasını tavsiye etmekte, diğer bir talebini de “*zamanının geçtiği için*” cevaplamaktan kaçınmaktadır.⁴⁰ Diğer bir deyimle valinin temel tavsiyeleri onaylanmıştır.

Mamafih Necip Paşa'nın Kerkük'teki şeyh Abdurrahman Talabâni'ye karşı olumlu tutumu çift yönlü etki yapmıştır. Birincisi ona Bağdat Gîlânîlerinden bağımsızlık fırsatı kazandırmış, ikincisi Kuzey Irak'taki iki Kâdirî şeyhinden birincisi olacak konuma yükseltmiştir.

Artık, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun tasavvuf tarihçileri ona *büyük tasavvuf şeyhi ve Kâdiriyye-i Hâlisiyye* adıyla yeni bir kol kurucusu olarak saygı duymasına şaşmamak gerekir. Şeyhin 1858'de vefatından önce Ali, zâviyedâr olarak babasına vâris oldu. Bu kolun silsilesini devam ettirdi.⁴¹

Sonuç olarak Necip Paşa, Bağdat eyâletinin valisi olarak çalıştığı yedi yıl boyunca Kâdirî tarikatını ve şeyhlerini desteklediği tartışılmayacak kadar açıktır. (Benzer bir şekilde Bağdat'taki Halidî zâviyesinin çalışmalarına da yardımcı oldu.) Aynı dönemde camilere, medreselere veya İslâmî ilimlere gerekli önemi vermemiştir. Gerçekten onun haksız muamelede bulunduğu Müftü Şehâbettin Âlûsî⁴² valinin dînî referansları hususunda bizi şüphede bırakmamaktadır. Paşa'nın nice tasavvuf yararına övünecek tutumu vardır ki üç kuşak boyunca Irak'ı yöneten valiler arasında kendinden önceki hiçbir selefinde görülmemektedir. Mamafih otuz yıl sonra Sultan II. Abdulhamid döneminde tasavvuf ve tarîkatlara karşı benzer bir politikayı daha etkin ve vurgulu bir şekilde bulacağız.⁴³ İşin enteresan olan tarafı da, formüle edilen politikayı sultana tavsiye eden, en yakın danışmanı Sadrazam Nedim Paşa'nın Gürcü Necip Paşa'nın oğlu olmasıdır.⁴⁴

³⁹ BOA, *Meclis-i Vâlâ İrâdeleri*, nr. 3203 19 Cemâziyelâhir 1264/ 23 Mayıs 1848 tarihli ve 24 Ramazan 1264/24 Ağustos 1848

⁴⁰ *aynı yer.*

⁴¹ Vassâf, *Sefîne*, c.1 ,s. 131.

⁴² Mahmud Şehâbettin Âlûsî, *Garîbü'l-İğtirâb* , (Bağdat 1327) s. 24; ve Verdî, *Lemahât*, c. 2, ss. 146-149.

⁴³ “Sultan Abdulhamid II and Shaikh Abdulhudâ al-Sayyâdî”, *Middle Eastern Studies*, c. 15 (1979), ss. 131-153 adlı makaleme bakınız.

⁴⁴ Mahmud Nedim için bkz M. K. İnal, *Son Sadrazamlar* (İstanbul 1940) c. 1, ss.259-314; ve *SO*, c. 4, ss. 336-337